

odnos moćnih svjetskih sila, prije svih SAD-a, koje su se polako stavljale na stranu Bosne s ciljem pomaganja, svakako, predvođene vlastitim političkim interesima kako tijekom rata tako i nakon njega demonstrirajući političku i vojnu strategiju poligonom koji se zove bosanskohercegovačka zemlja. Današnje stanje političke i gospodarske razdijeljenosti Bosne i Hercegovine izgleda samo kao jedna forma diskontinuiteta bosanskog identiteta, jer, čini se, postoje snage koje zagovaraju bosanskohercegovačku cjelovitost. Postavlja se uvijek kroz bosansku povijest pitanje: "Je li suvremeni historijski trenutak samo jedan od mnogih prijelomnih što ih je Bosna u svojoj prošlosti doživjela?"

Autorica Vera Kržišnik-Bukić svojom knjigom nudi mnogobrojna pitanja koja su vrlo aktualna za bosanskohercegovačku historiografiju. Kako je najavila sama na početku knjige da su to polazne osnove za daljnja istraživanja, ova interesantna studija pruža vrlo instruktivne savjete u tom pravcu. Završavajući svoju knjigu, autorica kao da u zadnjem pasusu sažima povijest ove lijepe i vrlo često nesretne zemlje: "Čovjek-pojedinac se ne može nositi historijom. Izenada se, u nekom trenutku svog života nađe u vrtlogu borbe za očuvanje društvene zajednice kojoj pripada. Ispliva ili se utopi. Više od 200.000 Bosanaca i Hercegovaca je posljednjih godina historija utopila, preko 2.000.000 ih je po cijelom svijetu pokušalo naći pristanište. Ali Bosna je opstala. Preživjeli i u Bosni preostali svijetu poručuju: "Otkad teče i sve dok bude tekla rijeka Bosna, živjeli smo i živjet ćemo, u našoj Bosni, mi njeni Bosanci i Hercegovci". (str.104) Nakon čitanja ove knjige jasnije je zašto Meša Selimović kaže: "Bosna je razlog što su moje ličnosti komplikovane".

Vera Katz

Robert J. Donia, *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878. -1914*, izd. naklada Zoro, Zagreb-Sarajevo i Institut za historiju BiH u Sarajevu, Sarajevo 2000., str. 268.

Knjiga američkog historičara Roberta J. Donia pod izazovnim naslovom *Islam Under Double Eagle: The Muslims of Bosnia and Hercegovina (1878-1914)*, objavljena je još 1981. u izdanju Univerziteta Columbia u New Yorku. Sada se u prijevodu Tatjane Praštalo pojavljuje, bogato opremljena, i na bosanskom jeziku, postajući dostupna i široj javnosti, kojoj je Robert J. Donia poznat kao koautor (drugi je profesor John V. A. Fine) zapažene knjige *Bosna i Hercegovina: Tradicija koju su izdali* (objavljene 1994. u Londonu na engleskom, pa 1995. u Sarajevu na bosanskom jeziku). Autor je veći dio grade za knjigu *Islam pod Dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine 1878. -1914*, prikupio prilikom svojih studijskih boravaka školske 1974-1975. i 1978. godine na Univerzitetu u Sarajevu.

Ovo studiozno djelo nepristrasnog, elokventnog historičara, sa specifičnim uglom promatranja, može mnogome podnijeti teret vremena, zauzimajući pritom svakako značajno mjesto u historiografiji o Bosni i Hercegovini. Dr. Mustafa Imamović je knjigu ocijenio kao prvu stranu historijsku studiju opsega monografije, posvećenu isključivo političkom razvitku Bošnjaka u vrijeme austro-ugarske uprave. Objavljivanje knjige u izvornom obliku autor principijelno tumači time da je ona *"u mnogočem proizvod svoga vremena u terminologiji, metodologiji i u duhu kada sam istraživao i pisao. Velika revizija knjige, nadam se, mogla bi pridonijeti knjizi, ali i nametnuti suvremeni duh posve drukčiji od izvornika"*.

Knjiga čija je koncepcija dijelom hronološka, a dijelom analitička, pisana prijemčivim stilom, svojom sadržinom pripada tematici socijalne historije. Ona ima uvod, sedam poglavlja, sa zaključkom, napomenama i iscrpnom bibliografijom domaće i inozemne literature. Uvodni tekst je posvećen predmetu i metodi istraživanja. Predmet ove studije su elite bosanskih Muslimana, tj. Bošnjaka. Bošnjačka elita se dijelila na tri podgrupe: vjerske funkcionere, trgovačke poduzetnike i zemljoposjednike: *"Zapravo, tri su frakcije pomalo zasjenjivale jedna drugu, a mnogi Muslimani pripadali su u dvije, pa čak i tri podgrupe elite... Ključ u koheziji muslimanske elite, ako je bila jedinstvena, bila je veza sa šerijatskim pravom, islamskom tradicijom, turskim zemljišnim zakonima o očuvanju višestrukih izvora moći i prestiža"*. Sastav muslimanske elite varirao je od grada do grada u Bosni, a autor je pisao o nastajanju lokalne moći u pojedinim gradovima: *"Muslimanske elite bile su okupljene u većim gradovima Bosne i Hercegovine, a u osnovi su se razlikovale po svome društvenom sastavu i svrstavanju u frakcije, obujmu urbanizacije, političkoj tradiciji i odnosu prema elitama u obližnjim općinama. One su na razne načine i u razna vremena doživljavale pritisak austrijske vlasti pa je prirodno da su i različito djelovale"*.

Autor piše kako je za njegovu analizu muslimanskih elita bio presudan pojam *"mreže osobnih veza"* (koncept antropologa Jeremy Boissevain koji prikazuje mreže kao *"društvene veze u koje je upleten svaki pojedinac"*) iznoseći da je većina ljudi duboko upletena u složenu mrežu ljudskih odnosa pa da Bošnjaci u austrijsko doba zasigurno nisu bili izuzetak: *"Njihovi su horizonti rijetko prelazili granice lokalnih zajednica, a prijateljske i rodbinske mreže činile su tkivo njihova društva... Muslimanske su vođe smatrali kako je neposredan krug odnosa važniji za njihove odluke nego bilo koje široke društvene promjene, pa čak i prethodna politička stajališta. Jednostavno rečeno, mnogi su Muslimani činili za svoje prijatelje, rođake i poslovne suradnike ono što su odbijali učiniti za strance ili poslovne konkurente"*. Uvodeći u analizu pojam neformalne mreže osobnih kontakata, Donia ustvrđuje da su neformalne grupe značile glavne političke faktore u Bosni, odbacujući pritom ona tumačenja koja su bošnjačku političku akciju dovodila u vezu sa navodnim muslimanskim fanatizmom, što su snažno zastupali austrijski promatrači i neki suvremenici, odnosno psihičkom otuđenosti. On zaključuje da su muslimanske elite pažljivo inzistirale na pri-

matu vjerskih i kulturnih tema, ali da nijedna od kolektivnih akcija nije bila "fanatična" u smislu da je bila "motivirana iracionalnim, vjerskim ciljevima".

Prvo poglavlje knjige (*Tko su bosanski Muslimani*) pruža osnovne informacije o etnogenezi i društvenoj strukturi Bošnjaka. Autor se slaže sa znanstvenicima da je primanje islama bio mirni proces. Kao posljedica toga "Bosna je bila multireligijsko društvo u toku turske vladavine, a ne samo muslimansko društvo". Drugo poglavlje (*Habsburški kolonijalizam i bosanski odgovor*) posvećeno je istraživanju porijekla i prirode austrougarske uprave u BiH, gdje je, s obzirom da je BiH bila jedini austrijski kolonijalni posjed administracija velikodušno nastojala pokazati humanost i djelotvornost moćne habsburške države - "katoličke sile civilizacijskog značaja", kako su je nazvali neki historičari. Evropa je, piše E. Moren, od samog početka gajila prezir prema drugim kulturama. Po prirodi konzervativna, austrijska politika uređenja, dopirala je u sve segmente društva. Stvoren je složeni birokratski aparat da "zamijeni istrošenu otomansku administraciju". Autor dalje analizira način bošnjačke reakcije na habsburšku upravu i njene inovacije - preko oružanih pobuna, ili mirnim putem (pa ipak ilegalno) i sinhroniziranih, kolektivnih protesta. Treće (*Traženje konsenzusa*), četvrto (*Travnik: ogorčene frakcije*) i peto poglavlje (*Mostar: mobilizirane frakcije*) odnose se na društvene sadržaje i političku povijest Sarajeva, Travnika i Mostara, gradova u kojima su se bošnjački protesti dosljedno provodili. Po istraživanjima ovog autora, bošnjačka elita u Sarajevu, glavnom gradu procvale habsburške birokracije, centru "zahtjeva za konsenzusom", uživala je u prosperitetu, političkom pristupu Austrijancima i prilično velikom stupnju urbanizacije, dok su mostarski i travnički Bošnjaci, kao gubitnici u procesu centralizacije, imali ograničen pristup ključnim austrijskim službenicima, a njihov politički uticaj je bio beznačajan, pa su u ovim gradovima pokazivali tendencije ka organiziranju kolektivne akcije radi pritiska, prijetnje ili ulagivanja vladi kako bi prihvatila njihove zahtjeve. Mostarski Bošnjaci su bili prvi u BiH koji su se uspješno mobilizirali i podržali političku akciju. Šesto poglavlje (*Politika ujedinjenja: stvaranje stranačkog ustroja*) istražuje nastanak prvih političkih institucija u BiH: "Zapaženo je da su Muslimani stvorili političku strukturu na razini zemlje za manje od godine - od veljače do prosinca 1900. godine. Krajem 1900. godine udareni su osnovni temelji muslimanskom sudjelovanju u politici za idućih četrdeset godina". Sedmo poglavlje (*Doba stranačke politike*) je posvećeno raspravama i zahtjevima Bošnjaka za značajnijom ulogom u doba stranačke politike 1901-1914. godine. Od 1900. do 1914. bošnjačke vođe suočile su se s novim, ne samo lokalnim, već složenim izazovima na razini cijele Bosne. Boreći se da razriješe ili bar umanje razlike u društvenim slojevima unutar sopstvenih redova, iznalazili su sofisticirane metode pritiska na vladu da im učini stanovite ustupke: "Muslimanske vođe zaslužuju mnogo više reputaciju feudalaca koji su zadržavali zastarjelo društveno uređenje, ali kao političari imali su zasluga jer su bili inteligentni i ustrajni u traženju pouzdanih koalicionih partnera".

U zaključku autor razmatra procese političkog djelovanja Bošnjaka, iznoseći tezu da je njihova najznačajnija promjena, usprkos nastojanja austrijskih birokrata da zaustave pojavu političkih pokreta u BiH, bila u prirodi i organizaciji bošnjačkog političkog izraza: "*Muslimani su bili djelotvorni, mobilizirali su ljude za političku akciju na razini cijele zemlje*".

Od pojave ove knjige na engleskom jeziku 1981. pa do njenog bosanskog izdanja 2000. objavljeni su i brojni zapaženi historiografski radovi iz ove oblasti, desile su se velike, tektonske promjene u BiH. Rat i agresija na ovu zemlju, piše njen autor, prouzročili su velike patnje, mnogo smrti i golema raseljavanja ljudi: "*Isto je tako došlo do promjene u mnogih Bosanaca u odnosu prema sebi i svojoj povijesti*". Robert J. Donia se i ovom knjigom još jednom afirmirao kao vrstan i nezaobilazni poznavalac novije bosanske historije. Njegova knjiga postaje svakako obavezno štivo za sve ozbiljnije istraživače višeslojne prošlosti Bosne i Hercegovine.

Sadašnjost se svakako i ne može shvatiti bez poznavanja prošlosti. Po francuskom historičaru Fernanu Brodelu "*treba mobilizirati čitavu historiju da bi se shvatila sadašnjost*". Historija je duboko utkana u ovu zbilju. Raspad jugoslavenske državne zajednice neminovno je doveo do kritičkog preispitivanja i reinterpetacije povijesti svih naroda, odnosno zemalja iz kojih je bila sastavljena i koje su iz nje proišle. Noviji period prošlosti prostora te nekadašnje državne zajednice izaziva stanovitu pažnju jer su gotovo sva historijska pitanja reaktuelizirana i u procesu revizije, što može biti od bitnoga značaja, ukoliko se da suvremeniji i novi metodološki osnov. Mnogobrojna pitanja sa svojim "*bijelim mrljama*", ma koliko ona bila delikatna, kao i sva druga, čekaju na svoje studiozne istraživače, radi objektivnijeg i potpunijeg sagledavanja prošlosti, temeljitog preispitivanja i otvorenog suočavanja sa ogledalom historije. Nije dovoljno, kaže Lisjen Fevr, da historičar prosto rijeda činjenice, on mora da razumije i da učini razumljivim historijska zbivanja, mora znati da ih objasni.

Saznavanje racionalnije slike prošlosti, u sukobu sa predrasudama i instrumentaliziranim predstavama, na osnovu istraživanja arhivske građe, upoređivanja i kritičkog vrednovanja izvora i historiografije, oslobađa čovjeka za slobodno djelovanje, smanjuje mogućnosti manipulacije, demagogije i iracionalnog emocionalnog opredjeljivanja, omogućavajući da se odgovori na pitanja koja postavlja budućnost. Nema historijskog naroda bez prošlosti. U narodima u kojima se ne razvija historijsko saznanje, historijska svijest se degenerira.

Safet Bandžović